

.....
современную потребность возрождения торфяной отрасли, продукция которой может стать альтернативой дорогостоящему газу.

Ключевые слова: Волян, торфяной промысел, месторождение торфа, торфозаготовка, торфяные брикеты, торфобрикетный завод.

Статтю подано до редколегії 3.02.2017 р.

УДК 94(477.51)»1990»:324

Л.В. Кательницька

**ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ ТА МІСЦЕВИХ РАД НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УРСР У 1990 Р.
НА ЧЕРНІГІВЩИНІ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ**

У статті виокремлено характерні риси та особливості перебігу виборчої кампанії до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР у 1990 р. на Чернігівщині. Акцентовано увагу на наявності двох сил, між якими розгорталася політичне суперництво: КПУ та демократичні об'єднання. Висвітлено підсумки цих виборів. Розглянуто склад оновленого депутатського корпусу Чернігівської обласної Ради. Розкрито причини підтримки серед жителів Чернігівщини членів Компартії, які в результаті отримали більшість депутатських мандатів. Вказано суспільно-політичні наслідки даного виборчого процесу.

Ключові слова: виборча кампанія, Чернігівщина, НРУ, неформальні суспільно-політичні організації, рада народних депутатів.

Важливою подією в суспільно-політичному житті УРСР доби перебудови (1985 – 1991 рр.) стали вибори до Верховної та місцевих рад народних депутатів, які відбулися в березні 1990 р. Вони посіли одне з провідних місць у процесі здобуття Україною незалежності, помітно й остаточно змінивши ситуацію в республіці на користь демократичних сил. При цьому виборчий процес показав особливості політичної атмосфери та швидкість трансформаційних змін у кожній області країни. Зважаючи на вищезазначене, вивчення регіональних особливостей виборів 1990 р. дозволить сформулювати цілісне уявлення про суспільно-політичну ситуацію, що була притаманна як для республіки в цілому, так і для окремих її областей на завершальному етапі періоду перебудови. У такому контексті досі залишається актуальним дослідження специфіки перебігу виборчої кампанії на Чернігівщині, адже вказана тема не була предметом комплексного вивчення.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які тією чи іншою мірою займалися висвітленням виборчої кампанії до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР у 1990 р., варто виділити таких: Ю. Алексєєв, С. Кульчицький, А. Слюсаренко [2], М. Апальков [3], Н. Богашева, Ю. Ключковський, Л. Колісецька [4], О. Бойко [5], С. Бондаренко [6], О. Гарань [10], А. Гров [37], А. Кудряченко, Г. Калінічева, А. Костира [18], Ю. Кузьменко [19], Т. Кузьо [38], В. Литвин [20], Н. Мосюкова [21], Й. Риси́ч, Л. Литовченко [29], А. Русначенко [30] та ін. Дослідження вказаних вчених дають змогу сформулювати цілісне уявлення про ті тенденції та процеси, які були характерні для країни в період виборчого процесу. Це є необхідною умовою для комплексного вивчення зазначеної проблеми на рівні Чернігівської області.

Джерельну базу статті склали матеріали періодичної преси, документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України й Державного архіву Чернігівської області.

Мета дослідження – з'ясувати характерні риси та особливості виборчої кампанії до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР у 1990 р. на Чернігівщині, розглянути результати виборів та їх наслідки.

Американський дослідник А. Гров вказував, що перед виборами до Верховної Ради України відбувалися тривалі дискусії з приводу процедури їх проведення та внесення змін до виборчого законодавства. У результаті була усунута основна перешкода до потенційно демократичних виборів [37, с. 177]. Зокрема, в Законі УРСР «Про вибори народних депутатів УРСР» (1989 р.) було відсутнє положення про квоту від КПУ та громадських організацій [18, с. 389]. Скасовувалася така інституція, як З'їзд народних депутатів [20, с. 200].

Щодо особливостей передвиборчої кампанії в УРСР, то, на думку українського історика О. Гараня, вона показала, що відбулася радикалізація вимог «нових громадсько-політичних об'єднань» [10, с. 76]. Канадський науковець Т. Кузьо вважав, що цей період характеризувався подальшою частковою мобілізацією населення. Крім того, владі вдалося успішно затримати формування багатопартійної системи [38, с. 128]. Ми погоджуємося з думкою О. Бойка, що «КПУ з великими труднощами вела передвиборчу кампанію під наростаючим тиском опозиції у незвичних для неї умовах плюралізму, гласності, альтернативності. За цих обставин партійні

ланки всіх рівнів не зуміли відшукати ефективних шляхів збереження своєї керівної ролі, покладались переважно на адміністративні заходи» [5, с. 128].

На нашу думку, виборча кампанія до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР у 1990 р. на Чернігівщині мала такі визначальні характерні риси та особливості:

Проект передвиборчої платформи обласної партійної організації не отримав цілковитої підтримки населення, як це спостерігалось в попередніх випадках за схожих обставин. У жовтні на пленумі обкому партії розглядався та аналізувався даний документ [11, арк. 84]. Він зацікавлено обговорювався жителями Чернігівщини. За невеликий проміжок часу була отримана значна кількість критичних зауважень та пропозицій з приводу його адаптації до змін у суспільно-політичній сфері. Зокрема, після опублікування проекту платформи і до середини грудня 1989 р. «в обласний, міські і районні комітети партії, їх засоби масової інформації надійшло близько 500 пропозицій і зауважень» [1, с. 1]. В основному вимагалось надати платформі більшого радикалізму та демократичності [11, арк. 87]. Крім того, різні погляди висловлювались «на пленумах ряду партійних комітетів та зборах первинних партійних організацій, на нарадах різних категорій партійного та ідеологічного активу». У дискусіях брали участь як комуністи, так і безпартійні, члени неформальних об'єднань [1, с. 1].

Висунення претендентів у народні депутати відбувалося на альтернативній основі. За даними документів Центрального архіву вищих органів влади та управління України станом на 5 лютого 1990 р. на 13 депутатських місць від Чернігівщини до парламенту республіки претендувало 69 осіб [32, арк. 6] (до виборів їхня кількість зазнала змін у напрямі зменшення). У середньому на округ виходило більше, ніж по 5 кандидатур. Рекордну кількість кандидатів висунуто по Новозаводському виборчому округу (м. Чернігів) – 14 осіб [33, арк. 199], Деснянському – 9 [33, арк. 198], Прилуцькому міському – 8 [33, арк. 201], Ніжинському – 7 [33, арк. 200]. Характерно, що не було виборчих округів, де зареєстровано по 1 кандидату [32, арк. 13].

Щодо виборів депутатів Чернігівської обласної Ради народних депутатів, то для їх проведення утворили 155 округів. Балотувався 381 кандидат в депутати. По одному претенденту висунули в 65 округах, по два – в 38, по три і більше – в 52 [16, арк. 87].

13 січня 1990 р. В. Пась, завідуючий організаційно-інструкторським відділом облвиконкому, вказував, що «в районні Ради альтернативність складає 1,3 чоловіка на округ, міські (міста обласного підпорядкування) – 2,4, районні в місті Чернігові – 2,1, міські (міста районного підпорядкування) – 1,2, селищні та сільські – 1,1» [22, с. 1]. Характерно, що незначною була альтернативність до сільських та селищних рад

Дедалі активнішу роль у політичному житті відігравали неформальні громадські організації. Характерно, що наприкінці 1989 – на початку 1990 рр. демократичні сили області, як і УРСР загалом, спрямували значні зусилля на те, щоб здобути якомога більше депутатських місць у Верховній Раді УРСР та місцевих органах влади. Як стверджував А. Русначенко, питання підготовки до виборів члени НРУ обговорювали вже на другому засіданні секретаріату. Зокрема, на ньому було схвалено структуру «центрів координації виборів для всіх крайових рад Руху. Структура передбачала республіканський центр координації виборів, що мав би діяти при секретаріаті НРУ, і крайові центри при координаційних радах в областях. Ще один ступінь – районний центр – на кілька округів по виборах до Верховної Ради. Передбачалося створення групи підтримки кандидата і робота в осередку на виборах» [30, с. 271]. Представники самодіяльних об'єднань Чернігівщини виявляли значний інтерес до виборів. Ще 23 листопада 1989 р. на засіданні обласної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка (ТУМ) Л. Лук'яненко, голова УГС, вказував, що в Українській РСР створено Демократичний блок, ознайомив присутніх із Виборчим маніфестом НРУ [11, арк. 88].

На початку грудня 1989 р. в інформації ЦК КПУ вказувалося, що на засіданні Чернігівської міської організації ТУМ, на якому знаходилося близько 100 осіб, виступив Л. Лук'яненко. Він критично висловлювався про діяльність радянської влади та Компартії, повідомив про перепоховання в Києві, зазначив, що ради «в нинішньому складі реакційні» і виникла потреба в їх радикальному оновленні на майбутніх виборах. Приблизно в цей період в обласному центрі були розповсюджені декілька десятків листівок такого змісту: «Громадяни м. Чернігова! Задумайтесь над тим, кому ви віддасте свої голоси на виборах. Вони не повинні дістатися партократії» [35, арк. 238].

Згідно з архівними даними з початку передвиборчої кампанії і до 4 січня 1990 р. неформальні об'єднання області проводили агітаційну діяльність активніше, ніж радянські партійні структури: «...вони ходили по квартирам, їх «агітаційні листки» були нерідко більш конкретні, актуальні» [36, арк. 7].

Зміна політичної тактики Комуністичної партії. Обком КПУ сприяв організації пояснення законів про вибори, проведенню вечорів запитань та відповідей, зустрічей з партійними, радянськими та господарськими керівниками [11, арк. 87]. До лютого 1990 р. облвиконком провів

п'ять нарад (в тому числі чотири куштових) з головами, їх заступниками і «секретарями окружних виборчих комісій по виборах народних депутатів обласної Ради, територіальних (обласної, міських, районних) виборчих комісій», метою яких було вивчення законів про вибори. Подібні семінари-наради організували міськрайвиконкоми із селищними та сільськими виборчими комісіями [17, с. 2]. Крім того, відбувалися заходи, спрямовані на поглиблене вивчення суспільно-політичних настроїв населення, пошук шляхів зниження соціальної напруги [11, арк. 84]. Проводилася «робота з виборцями безпосередньо на місцях». У Чернігові розгорнув діяльність інформаційно-пропагандистський центр [35, арк. 236].

Вагому аналітичну діяльність, пов'язану з прогнозуванням ситуації на Чернігівщині здійснила утворена на базі Будинку політпросвіти робоча група з підготовки та проведення виборів до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР. Інформаційно-пропагандистські групи обкому КПУ виступили майже в кожному місті та районі [14, арк. 57].

Зросло політичне суперництво між Компартією та опозицією, остання при цьому виявляла більшу цілеспрямованість. В. Лісовенко в середині лютого 1990 р. в одному з інтерв'ю зазначав: «На мітингах, під час дискусій, у роботі клубів виборців, інших громадських організацій бачимо гостре зіткнення думок, поглядів, пропозицій, навіть платформ» [23, с. 1]. Крім того, у травні на черговому засіданні бюро обкому Компартії України вказувалося, що передвиборча боротьба відбувалася «в умовах наростання протидіючого з деякими самодіяльними організаціями, які наполегливо добивалися депутатських мандатів» [9, с. 2].

На думку української дослідниці Ю. Кузьменко, «незважаючи на відсутність досвіду участі у виборах, демократичний блок вів передвиборчу кампанію більш уміло, ніж номенклатурники, здатність більшої частини з яких до прямого спілкування з громадськістю та конструктивних політичних дебатів з опонентами атрофувалася за роки «золотого спокою» [19, с. 31]. Вищезазначене було характерним і для Чернігівщини. Демократичні сили, хоч і не мали значного досвіду в сфері передвиборчої діяльності, але під час проведення кампанії виявилися більш підготовленими до діалогу з населенням. Обком КПУ визнавав, що представники агітаційно-пропагандистських груп, партійних структур не завжди кваліфіковано та вчасно «включалися в дискусії в місцях масових зібрань людей», де брали активну участь члени УГС і НРУ [12, арк. 56].

Знизилася популярність КПУ в суспільстві. Як вказував О. Гарань, «рядовим комуністам-реформаторам ставало дедалі важче співпрацювати з Рухом. Проти них діяло наростання ненависті до партапарату (згадаймо хоча б «обласну революцію» у Чернігові, коли невдоволення мас виплеснулося на вулиці, в результаті чого було змінено керівництво області). Проти них діяло й підвищення зарплати партапарату, проведене незадовго до виборів (кращої агітації «проти» годі було й придумати)» [10, с. 78].

Зріс авторитет НРУ. Факт збільшення популярності Руху серед жителів Чернігівщини визнавався партійними структурами. Зокрема, у записці ідеологічного відділу обкому партії «Про обстановку в самодіяльних суспільних об'єднаннях» вказувалося, що «останнім часом на хвилі, так званих, «січневих подій» в Чернігові, по суті вперше заявила про себе обласна організація Народного руху України за перебудову... Вона відразу отримав значну кількість прихильників. На фоні все більш широкого негативного відношення до партії, місцевих партійних органів, багато людей покладають на цей рух значні надії» [13, арк. 6]. Крім того, з цього приводу В. Москаленко, член НРУ, зазначав, що авторитет даної організації в період, коли відбувалася «ковбасна революція», «був надзвичайно високий. Досить було сказати «Рух», і вас слухалися, бо вірили» [7, с. 393].

Знизилася активність виборців, порівняно з 1989 р. Згідно з архівними даними соціально-економічні проблеми стали однією із причин, що призвели до відмови людей брати участь у голосуванні. Майже «в кожному населеному пункті виявлялися десятки питань, які повинні були вирішуватися на місцях чи обласними організаціями» [12, арк. 56].

4 березня 1990 р. відбулися вибори до Верховної та місцевих рад народних депутатів [24, с. 3]. У голосуванні взяли участь 92,03% від загальної кількості виборців тоді, як в загальному по Україні 84,69% [34, арк. 3]. Цей показник здається доволі високим, але порівняно з явкою населення на вибори у 1989 р. він зазнав змін у напрямі зниження. Адже тоді на дільниці з'явилося 97,7% занесених до списків [28, с. 3]. Крім того, під час проведення повторних голосувань активність населення зменшилася [12, арк. 56].

Щодо результатів виборів, то 4 березня обрали 5 з необхідних 13 народних депутатів УРСР (всі члени КПРС) [27, с. 1 – 2], серед них були: М. В. Гришко, П. О. Мисник, В. Т. Лісовенко, А. А. Дронь, В. А. Масол. По Деснянському, Новозаводському, Ніжинському, Прилуцькому міському, Борзнянському, Козелецькому, Менському, Носівському округах жоден з кандидатів не набрав більше половини голосів виборців [34, арк. 103 – 104], тому в кожному з них 18 березня 1990 р. проводилися повторні вибори [27, с. 1 – 2]. У результаті були обрані такі депутати Української РСР: Т. М. Яхеева, А. О. Лисенко, Г. С. Асеев, В. С. Портной,

С. В. Семенець, Л. Г. Яковишин, В. В. Куянов, В. А. Приходько [34, арк. 141]. Вибори депутатів до Чернігівської обласної Ради «відбулися в 155 виборчих округах. Депутати обрані в 103 округах. У 43 округах, в кожному з яких балотувалося більше двох кандидатів і жоден з них не був обраний, відповідно до статті 53 Закону УРСР «Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР» мало проводитися повторне голосування [16, арк. 87].

Загалом, на виборах 4 та 18 березня до обласної ради обрали 146 депутатів [25, с. 1]. Серед них – 131 член КПРС (89,2%). Майже такою ж була кількість тих, хто мав вищу освіту. Депутатами обласної ради стали «23 працівники промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку, 33 – агропромислового комплексу, 12 – медичних працівників, 8 – працівників народної освіти, 3 – працівники преси. Серед народних обранців – 24 партійні та 29 радянських працівників» [8, с. 1 – 2]. Як вказував С. Павленко, в результаті проведення перших альтернативних виборів до парламенту республіки в основному потрапили консервативно налаштовані представники Комуністичної партії [26, с. 64].

Таким чином, в усіх видах рад більшість отримали члени КПУ. Вони одержали більше, ніж 55% депутатських мандатів до місцевих рад. Комуністів у складі обласної ради – 89,2%, районних – 81,1%. 12 членів КПУ обрано народними депутатами УРСР [9, с. 2]. 16 перших секретарів райкомів партії стали депутатами обласної ради. Згідно з архівними даними «всюди, крім міст Чернігова й Прилуки, Талалаївського району перші секретарі обрані головами міських і районних Рад народних депутатів» [12, арк. 54].

Отже, на нашу думку, виборча кампанія до Верховної та місцевих рад народних депутатів УРСР у 1990 р. на Чернігівщині мала такі визначальні характерні риси та особливості: проект передвиборчої платформи обласної партійної організації не отримав цілковитої підтримки населення, як це спостерігалось в попередніх випадках за схожих обставин; висунення претендентів у народні депутати відбувалося на альтернативній основі, дедалі активнішу роль у політичному житті відігравали неформальні громадські організації, зміна політичної тактики Комуністичної партії; зросло політичне суперництво між Компартією та опозицією, остання при цьому виявляла більшу цілеспрямованість; знизилася популярність КПУ в суспільстві; каталізатором суспільно-політичних процесів у виборний період стала «ковбасна революція»; зріс авторитет НРУ; знизилася активність виборців, порівняно з 1989 р. Вибори були здійснені 4 березня 1990 р., повторне голосування – 18 березня. В усіх видах Рад більшість отримали комуністи. Але розстановка сил змінювалася на користь демократичних об'єднань, про що свідчили суспільно-політичні процеси, які розгорталися в країні та досліджуваній області під час передвиборчої кампанії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Активно вести передвиборчу кампанію, готуватися до партійного з'їзду: 3 пленуму обкому Компартії України // Деснянська правда. – 1989. – 16 грудня (№ 241). – С. 1 – 2.
2. Алексєєв Ю. М. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985 – 1999 рр.): навчальний посібник / Ю. М. Алексєєв, С. В. Кульчицький, А. Г. Слюсаренко. – К.: «ЕксОб», 2000. – 296 с.
3. Апальков М. В. Державотворча діяльність Львівської обласної ради у контексті суспільно-політичних процесів в УРСР (1990 – 1991): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. В. Апальков; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2015. – 18 с.
4. Богашева Н. В. Еволюція виборчого законодавства України (1989 – 2006 роки) / Н. В. Богашева, Ю. Б. Ключковський, Л. В. Колісецька; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – К.: Фоліант, 2006. – 145 с.
5. Бойко О. Д. Нариси з новітньої історії України (1985 – 1991 р.р.): Навчальний посібник / О. Д. Бойко. – К.: Кондор, 2004. – 357 с.
6. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / С. В. Бондаренко; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2006. – 20 с.
7. Боротьба за незалежність України у 1989 – 1992 рр.: Чернігівська крайова організація Народного руху України за перебудову. До 20-річчя створення Народного Руху України за перебудову: Зб. документів і матеріалів / Упоряд.: С. В. Бутко, С. В. Соломаха. – Чернівці: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. – 432 с.
8. Бути на передових позиціях, ділом завойовувати довір'я: 3 пленуму обкому Компартії України // Деснянська правда. – 1990. – 7 квітня (№ 67). – С. 1 – 2.
9. В обкомі Компартії України // Деснянська правда. – 1990. – 10 травня (№ 91). – С. 2.
10. Гарань О. В. Убити дракона (3 історії Руху та нових партій України) / О. В. Гарань. – К.: Либідь, 1993. – 200 с.
11. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. П-470, оп. 13, спр. 1940, 104 арк.

12. ДАЧО, ф. П-470, оп. 13, спр. 2002, 92 арк.
13. ДАЧО, ф. П-470, оп. 13, спр. 2011, 97 арк.
14. ДАЧО, ф. П-470, оп. 13, спр. 2016, 65 арк.
15. ДАЧО, ф. Р-5036, оп. 23, спр. 29, 13 арк.
16. ДАЧО, ф. Р-5036, оп. 24, спр. 1, 162 арк.
17. Жити вимогами дня: Із сесії обласної Ради народних депутатів // Деснянська правда. – 1990. – 27 січня (№ 19). – С. 1 – 2.
18. Кудряченко А. І. Політична історія України ХХ століття: підручник для студентів вузів / А. І. Кудряченко, Г. І. Калінічева, А. А. Костира; Міжрегіональна Академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2006. – 696 с.
19. Кузьменко Ю. В. Партійно-радянська номенклатура в умовах суверенізації УРСР (березень 1990 – серпень 1991 рр.) / Ю. В. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2013. – №4. – С. 26 – 39.
20. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці / В. Литвин; Тернопільський НДІ «Проблеми людини». – К.: Абрис, 1994. – 495 с.
21. Мосюкова Н. Г. Історія парламентської системи в Україні (1990-1998 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. Г. Мосюкова; Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2003. – 21 с.
22. На заключному етапі // Деснянська правда. – 1990. – 13 січня (№ 9). – С. 1.
23. Нашу працю, розум, совість – перебудові: На запитання читачів «Деснянської правди» відповідає секретар обкому Компартії України В. Т. Лісовенко // Деснянська правда. – 1990. – 24 лютого (№ 39). – С. 1
24. Невтішні підсумки // Комсомольський гарт. – 1990. – 10 березня (№ 11). – С. 3.
25. Обласна Рада: Перша сесія // Деснянська правда. – 1990. – 30 березня (№ 62). – С. 1 – 2.
26. Павленко С. Опозиція на Чернігівщині: 1944 – 1990 рр. / С. Павленко; Чернігівське обласне об'єднання товариства «Просвіта». – Чернігів: Редакційно-видавничий відділ Чернігівського обласного управління по пресі, 1995. – 66 с.
27. Про підсумки виборів народних депутатів Української РСР по виборчих округах Чернігівської області // Деснянська правда. – 1990. – 7 березня (№ 47). – С. 1 – 2.
28. Про результати виборів народних депутатів СРСР по територіальних і національно-територіальному виборчих округах Чернігівської області // Комсомольський гарт. – 1989. – 1 квітня (№ 14). – С. 3.
29. Рисіч Й. Вибори: від формалізму до демократизму (досвід України в 70-90-і роки ХХ ст.) / Й. Рисіч, Л. Литовченко // Вісник ТДТУ. – 1996. – №1. – С. 101 – 111.
30. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: Середина 1950-х – початок 1990-х років / А. М. Русначенко. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.
31. У Президії обласної Ради народних депутатів // Деснянська правда. – 1990. – 8 червня (№ 109). – С. 1.
32. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ), ф. 1, оп. 28, спр. 108, 13 арк.
33. ЦДАВОУ, ф. 1, оп. 28, спр. 110, 210 арк.
34. ЦДАВОУ, ф. 1, оп. 28, спр. 111, 151 арк.
35. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 32, спр. 2535, 328 арк.
36. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 32, спр. 2873, 172 арк.
37. Grove A. The Role of Ukraine's Communists in the Ukrainian Independence Movement / A. Grove. – Monterey, California: Naval Postgraduate School, 1993. – 316 p.
38. Kuzio T. Ukraine: perestroika to independence / T. Kuzio. – London: Macmillan press, 2000. – 273 p.

Katelnitska L. V. Elections to the Verkhovna Rada and Local Councils of People's Deputies of the UkrSSR in 1990 in Chernihiv Region: Characteristics and Peculiarities

The article singles out the characteristics and peculiarities of the election campaign for the Verkhovna Rada and local councils of People's Deputies of the UkrSSR in 1990 in Chernihiv region. Special attention is paid to the presence of two forces commencing political rivalry: the Communist Party of Ukraine and democratic unions. The article shows the outcome of these elections. The composition of the reshaped deputy corps of Chernihiv Regional Council has been examined. The causes of support of the members of the Communist Party, who eventually won a majority of deputies' seats, by the residents of Chernihiv region have been established. The article specifies social and political consequences of the given electoral process.

Keywords: election campaign, Chernihiv region, People's Movement, informal social and political organizations, Council of People's Deputies.

Кательницікая Л. В. Выборы в Верховный Совет и местные советы народных депутатов УССР в 1990 г. на Черниговщине: характерные черты и особенности

В статье выделены характерные черты и особенности хода избирательной кампании в Верховный Совет и местные советы народных депутатов УССР в 1990 г. на Черниговщине. Акцентировано внимание на наличии двух сил, между которыми разворачивалось политическое соперничество: КПУ и демократические объединения. Освещены итоги этих выборов. Рассмотрен состав обновленного депутатского корпуса Черниговского областного Совета. Раскрыты причины поддержки среди жителей Черниговщины членов Компартии, которые в результате получили большинство депутатских мандатов. Указано общественно-политические последствия данного избирательного процесса.

Ключевые слова: избирательная кампания, Черниговщина, НРУ, неформальные общественно-политические организации, совет народных депутатов.

Статтю подано до редколегії 21.11.2016 р.

УДК 316.3:329»19»(477)

К.І. Левчук

ЗАРОДЖЕННЯ СЕПАРАТИСТСЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ (1990-1992 РР.)

У статті досліджується процес зародження та становлення сепаратистських структур в Україні протягом 1990-1992 років. Підтверджено факт участі КПРС(КПУ) у формуванні антукраїнських громадських об'єднань та зміні адміністративно-територіального статусу Криму. Розглядається зародження сепаратистських рухів (Донське козацтво та «Спілка козаків Криму») в перші роки незалежності України.

Ключові слова: сепаратизм, КПРС(КПУ), Новоросія, референдум, напіввійськові формування, козацтво.

У 2016 році наша держава святкувала 25 річницю з часу відновлення своєї незалежності. Слід зазначити, що у 1991 році здобута нами державність була породжена не тільки прагненнями мільйонів українців бути господарями на своїй землі, але і слабкістю імперського центру, що призвело до розвалу Радянського Союзу без особливих жертв та потрясінь. Однак саме у ті бурхливі роки сподівань та звершень антиукраїнські сили залишили в суспільній свідомості та в політичній практиці низку зловісних закладок, які чекали свого часу та були використані в 2014 році Російською Федерацією для дестабілізації ситуації на Сході та Півдні України. Метою наукової розвідки є дослідження процесу зародження та становлення сепаратистських структур в Україні протягом 1990-1992 років.

Спроби оцінити рівень загроз національній безпеці України від сепаратистських проявів були зроблені у політологічних працях М. Паламарчука, О. Кривицької та С. Савойської. [1,2,3] Є сенс погодитись із судженнями історика С. Адамовича про те, що за появою низки сепаратистських об'єднань стоїть діяльність КПУ(КПРС) [4].

Метою статті є висвітлення процесу зародження та становлення сепаратистських структур в Україні упродовж 1990-1992 років.

Протягом 1990 року суспільно-політична ситуація в Україні суттєво загострилася. Формування легальної демократичної опозиції, яка мала змогу популяризувати свої програми з трибуни Верховної Ради, ухвалення Декларації про державний суверенітет України, становлення багатопартійності, визнання на місцевому рівні національної символіки України примусило КПРС-КПУ зосередитись на засобах протидії національно-демократичним силам, які відкрито прагнули до незалежності України.

У пошуках політичних союзників компартійні аналітики звертають увагу на зрусифіковані Південь та Схід України. Вони рекомендують ЦК КПРС-КПУ «надати організований характер рухам трудящих, які стихійно проявляються і виникають у колективах східних областей, проти націоналістичної експансії і насильницької українізації. Доцільно створити громадські антинаціоналістичні організації з центром у південних областях. Одне із основних завдань їх діяльності – вплив на зманіпульовану свідомість трудящих споріднених підприємств Києва і західних областей, через пропаганду, розповсюдження спеціальних викривальних документів та матеріалів під час відряджень, зустрічей і таке інше, а також виявлення і нейтралізація агітаторів Галицького регіону, які направляються керівництвом Руху для ведення відповідної роботи в східні регіони України.» [5, арк. 200]

В аналітичній записці «Про роботу з російськомовним населенням Української РСР» визнавалася участь ЦК КПУ(КПРС) в організації та проведенні 17 березня 1990 року в Києві